

ABDULAZIZXON MADRASASI

Abdumòminova Farangiz Yolqin qizi

Kamoliddin Bexzod nomidagi milliy rassomlik va dizayn instituti

Amaliy san'at fakulteti Me'moriy yodgorliklar bezagini

ta'mirlash yunalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Abdulazizxon madrasasi (1652-y) Buxoroning yagona tarixiy ko'rinishini tashkil etib kelmoqda. Aynan mohir ustalar tomonidan qurilgan Abdulazizxon madrasasining yaratilishi bilan bizning davrga qadar yetib kelgan sharqiy markaziy Osiyo me'morchiligining paydo bo'lishiga tamal toshi qo'yildi.

Kalit so'zlar: Abdulazizxon madrasasi, tarixiy ko'rinishi, muhtasham binolar, madrasa, Butun Jahon yodgorliklari,

Buxorodagi me'moriy yodgorliklardan biri bo'lgan Abdulazizxon madrasasi ashtarxoniyning beshinchi vakili Abdulazizxonning buyrug'i bilan me'mor Mimxoqon ibn Xo'ja Muhammadamin tomonidan 1652-yilda qurilgan. (1-rasm) U o'rta asrlarning songgi bosqichiga mansub bo'lib, Buxorodagi Ulug'bek madrasasi qarshisida qurilgan. Uning qurilishiga homiylik qilgan Buxoro xoni Abdulazizxon (1614-yil Balx – 1681-yil Makka) Nodir Muhammadxonning katta o'g'li bo'lgan. 1626-yildan Xuttalon hokimi, 1630-yildan esa Balxning g'arbiy tumanlari hokimi fazifasida faoliyat yuritgan. 1645-yildagi fitna natijasida Buxoro xonligi taxtini egallagan. Abdulazizxon markaziy hokimiyatni mustahkamlashga harakat qilgan, mamlakat obodonchiligiga birmuncha hissa qo'shgan. Buxoroda ko'pgina muhtasham binolar qurdirgan (Abdulazizxon madrasasi va b.).

Madrasa tuzilishi oddiy va hujralari ikki oshyonli. Katta peshtoq nafis va nodir koshinkori naqshlar bilan ziynatlangan. Islomiy naqshlar qatorida afsonaviy jonivorlar tasviri ham berilgan. Madrasa hujralari, ayniqsa, janubiy ayvon peshtoqi turli-tuman naqshlar bilan bezatilgan. Gumbaz shipining ganchli muqarnaslari orasida islomiy naqshlar va zarhal bezagi bor. Naqshlar, asosan, moviy rang bo'yoqlar bilan chizilgan. Asosiy o'lchami:

atrof aylanasi 50×67 m.

hovli — 28×35 metr bo'gan.

Madrasa XVII asrda Buxoro mahobatli me'morchiligining yetuk namunasidir. Bugungi kunda madrasa hovlisida sayyohlar uchun milliy musiqa va folklor tomoshalari ko'rsatiladi. Shimoliy-sharqiy burchagidagi miyonsaroyda Buxoro yog'och o'ymakorligi namunalari iborat ko'rgazma tashkil etilgan. O'zbekiston hukumati tomonidan berilayotgan e'tiborga to'xtaladigan bo'lsak, 1997-yil Buxoro

shahrining 2500 yilligi munosabati bilan Buxorodagi barcha me'moriy inshootlar qatorida Abdulazizxon madrasasi ham qayta ta'mirdan chiqdi. YUNESKO tashkilotining Butun Jahon yodgorliklari ro'yxatiga kiritildi. Abdulazizxon madrasasi sirtidan qaraganda Ulug'bek madrasasi kabidir: bu madrasa kompozitsiyasi ham uzunchoqroq bo'lib, old tomonining markazida ravoqli peshtoq, burchaklarida burj — guldastalar ishlangan, 2 qavatli yon qanotlar, kiraverishdagi xonalar va hovli chor atrofidagi 2 qavatli qator ravoqlar tizmasi ham o'xshab ketadi. Ammo, Abdulazizxon madrasasi yirikroq va murakkabroq loyihalashtirilgan. Yon tomonlarining markaziy qismi 2 qavatli hujralar bilan urg'u berib, biroz tashqariga bo'rttirib chiqarilgan va hovli kompozitsiyasi bilan peshtoq yordamida uyg'unlashtirilgan. Burchaklardagi beshqirrali yo'laklardan shu burchaklardagi bir qancha katta-kichik hujralarga o'tilgan. Aql idrok bilan qilingan ish natijasida qurilish maydonining har bir kvadrat metridan to'la foydalanilgan va XIV—XV asrlarga xos g'isht terish uslubiga yangilik kiritilgan.

1-rasm

Asosiy o'lchami: atrof aylanasi 50x67 m, hovli — 28x35 m. Madrasa 17- a. Buxoro mahobatli me'morligining yetuk namunasidir. Madrasa asosan juz'iy ta'mirlar (peshtoq muqarnasini Usta Shirin Murodov ta'mirlagan) asosida tartibga keltirilgan. Hovlisida sayyohlar uchun millim musiqa va folklor tomoshalari ko'rsatiladi. Shim-sharqiy burchagidagi miyonsaroyda Buxoro yog'och o'ymakorligi namunalaridan iborat ko'rgazma tashkil etilgan. Shu bilan bir qatorda XVII asr me'morlari tomonidan tom qismlarini yopishda hech qanday yangi konstruktiv uslublar topishmagan: aksincha, masjid, darsxona tepasi XV—XVI asrlardagi uslublardan ancha bo'sh bo'lgan gumbazlar sistemasi bilan yopilgan. Bu yerda 8 qirrali oddiy ravoqli shakllar

va murakkab iroqi muqarnaslar bilan chambarchas bogʻlanib, ajoyib bezak kashf etilgan. Abdulazizxon madrasasining ahamiyati ham shundaki, u serhasham bezalib, Turon meʼmorchiligida maʼlum boʻlgan hamma bezaklarning rang-barang uslublaridan foydalanilgan. Xuddi Ulugʻbek madrasasi kabi uning old tomoni hamda hovlidagi ayvon va ravoqlarga koshinli naqshlar ishlangan. Ammo... Bu koshinli gʻishtlar juda rang-barangdir: sirsiz sopol gʻishtlar ustiga koʻk, zangori, oq parchinlar qoplangan. Lekin ular yangicha usulda, choksiz taxtachalar holida yerga — taxminga terilgan va ganch qorishmasi yordamida keyin devorga yopishtirilgan. Abdulazizxon madrasasida xonalarning ichki bezagiga alohida eʼtibor berilgan. Darsxona, qishki va yozgi masjid, 2-qavatdagi kutubxona devorlari koʻk rang zaminli zarhal bezak — xushmanzara kundal usulida tushirilgan boʻrtma naqshlar bilan bezatilganligi uchun xuddi ustiga zarbop yopilgandek boʻlib, boshdan-oyoq yarqirab turardi. Bunda meʼmorchilikning har bir qismiga, qoʻyingchi, muqarnaslarning eng mayda nusxalariga ham aniq qilib mustaqil kompozitsiya: yulduzsimon va boshqa shakldagi har bir bezaklar ishlangan. Darsxona devorlarida xitoy chinnisidagi bezaklarga oʻxshatib ishlangan naqshlarni — oq zamin ustiga koʻk rang bilan berilgan ajoyib manzaralarni, daraxtlar orasiga qoʻyilgan soʻri, bulut va suv oqimlari tasvirlarini koʻrish mumkin. Rivoyatlarda keltirilishicha, Abdulazizxon madrasasining qurilishi bilan bogʻliq bizgacha yetib kelgan bir rivoyatga koʻra, hukmdor Abdulazizxon 6-marta Makka-yu Madinaga hajga joʻnabdi. Safar chogʻida bir kechasi uning tushiga nuroniy bir chol kiribdi. Bu nuroniy chol Abdulazizxonga qarab: „*Sen safardan qaytganingdan keyin oʻz vataningda shunday bir meʼmoriy obida qurginki, bu obida yurtidagi boshqa obidalarga sira ham oʻxshamasin. Qurdiradigan meʼmoriy obidangda boqiy va foniy dunyo oʻz ifodasini topsin. Asrlar osha xalq undan bahramand boʻlib, seni yodga olsin*“, — debdi.

Abdulazizxon safardan qaytganidan keyin Buxorodagi barcha koʻzga koʻringan ustalarni chaqirib, meʼmoriy obida qurishni va bu obidaning devorlaridagi bezaklar bir-biridan farq qilishi kerakligini, shu bilan birgalikda, devorlardan birida oʻzining siymosi ham aks ettirilishini aytibdi va „*Aytgan shartlarim oʻz vaqtida bajarilmasa, boshlaringizni tanangizdan judo qilaman*“, — debdi.

Biroq, oʻsha davrda odam rasmini chizish taʼqiqlaniga qaramay, usta-meʼmorlar bor hunarlarini ishga solib, Abdulazizxon aytgan madrasani qurishga kirishibdilar. Bu meʼmoriy obida asta-sekinlik bilanyerdan qad koʻtara boshlabdi. Oradan bir necha vaqt oʻtgandan soʻng meʼmoriy obidaning maʼlum bir qismi qurib bitkazilibdi.

Abdulazizxon oʻzi qurdirayotgan obidaning bir qismi qad rostlaganini eshitib, bu joyga tashrif buyuribdi. Ustalar madrasani Abdulazizxon aytganidan ham ziyoda qilib qurishgan ekan. Abdulazizxon madrasasiga kirib, ustalarning ishini koʻzdan kechirib, oʻng tomondagi xonaqoh tarafga qarab yuribdi. U xonaqohning janubiy devoriga ilon

va chayonlar surati ishlangan bo‘lib, bu foniyl dunyoning mashaqqatlari haqida ma’lumot berarkan. Shimoliy qismida tasvirlangan chizgilar esa bu foniyl dunyoning azob-uqubatlariga bardosh beradigan odamlarga boqiy dunyo jannat eshiklari ochiqligidan dalolat berarkan. Xonaqohning g‘arbiy devoriga ishlangan 2 ta ayiq surati mansab va boylik yaratgan tomonidan odamlarni sinab ko‘rish uchun berilishini anglatsa, devorning sharqiy qismida boylik va mansabga berilib, xudoni unutmashlik haqida oyatlar bitilgan ekan.

Abdulazizxon ustalarning mahoratini ko‘rib, bir tomondan quvonibdi, ikkinchi tomondan esa o‘zining surati ishlanmaganligidan jahli chiqibdi va me’morga qarab: „*Nega mening suratimni chizmading, endi boshingni tanangdan judo qilaman!*“, — debdi. Shunda me’mor Abdulazizxonni xonaqoh eshigidan tashqariga olib chiqibdi va devorning g‘arbiy qismida chizilgan mehrob ichidagi bir dasta gul tasviriga sinchikovlik bilan qarashni so‘rabdi. Abdulazizxon qarasaki, bir dasta gulda uning siymosi gavdalanib turgan emish. Abdulazizxon yana bir marotaba ustaning mahoratiga qoyil qolibdi.

Shundan so‘ng Abdulazizxon toj-u taxtdan butunlay voz kechib, toat-ibodatga berilibdi. U hukmronlikdan voz kechganidan keyin madrasaning qolgan qismi bitkazilmay qolib ketibdi. Lekin shunday bo‘lsa ham bu madrasa Buxoroning ko‘rkiga-ko‘rk qo‘shib, hozir ham qad rostlab turgan ekan. Bu madrasani tomosha qilishga kelgan har bir kishi bu dunyodagi boqiy hayotning mohiyatini turfa chizgilarda ifodalangan usta me’morlarning betakror mahoratiga tan berar ekan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Barakayev J., Haydarov Y. *Buxoro tarixi (Eng qadimgi davrlardan Ulug‘ oktabr inqilobigacha)*. Toshkent: O‘qituvchi, 1991 — 144-bet.
2. *Buxoro — Sharq durdonasi*. Toshkent: Sharq, 1997 — 232-bet.
3. Jumanazar A. K. *Buxoro ta’lim tizimi tarixi*. Toshkent: Akademnashr, 2017 — 592-bet. ISBN 978-9943-4728-2-2.
4. Jumanazar A. K. *Madoris*. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005 — 96-bet.
5. Jo‘rayev M., Saidova R. *Buxoro afsonalari*. Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2002 — 126-bet.
6. Mankovskaya L. Y. *Qo‘sh madrasa*. Toshkent: O‘zbekiston, 1977 — 33-bet.
7. http://turizm.kasaba.uz/uz/sights_of_uzbekistan/sights_of_bukhara/127
8. <https://uz.advisor.travel/poi/Abdulazizxon-madrasasi-24137>